

JORDI LLOVET

BOUVARD ET PECUCHET, FENOMENOLOGRAFIA DE
L'ESPERIT BURGÉS

Si hem de fer cas de les definicions canòniques dels gèneres literaris del seu temps, no hi ha dubte que Gustave Flaubert, no va escriure mai cap assaig. La seva producció literària comença amb un conte, «Bibliomanie», passa escassament pel gènere líric, recorre llibres de viatges, el gènere epistolar, per descomptat la novel·la, i fins i tot el teatre, però no hi ha, en tota la bibliografia de Flaubert, ni una sola peça que pugui ser denominada un *assaig*. No hi ha res, en l'obra de Flaubert —que tampoc no és excessivament voluminosa— que s'assembla a l'estudi sobre el romanticisme escrit per Baudelaire, o al tractat sobre la «Novel·la experimental» escrit per Zola, o a les profundes reflexions de filosofia literària d'un Mallarmé.

Això no obstant, la lectura de l'obra completa de Flaubert, vista en la seva progressió des del llibre fet amb Maxime du Camp, el 1847, arran d'un viatge a la Bretanya, fins a la darrera versió de *La tentation de Saint Antoine* i la novel·la pòstuma *Bouvard et Pécuchet*, dona a qualsevol lector —avui, sobretot que llegim Flaubert projectat sobre el panorama de tota la literatura francesa post-romàntica— la impressió que Gustave Flaubert és un dels grans innovadors i fins i tot «filòsofs» de la novel·la i de la literatura en general de tot el XIX en llengua francesa. Més encara, Flaubert sembla un dels més brillants exponents de la síntesi entre literatura i filosofia que va donar França al segle XIX, sens dubte a conseqüència d'aquest desdibuixament de les fronteres de gènere que impulsa el romanticisme a totes les literatures d'Europa. Analitzat el conjunt de la seva obra, la «filosofia» o l'assagística dels posteriors Mallarmé o Valéry fan tota la impressió de ser un escoli de la penetració intel·lectual sobre la literatura que ja es troba, per una part en Baudelaire, però també, per una altra, en Flaubert.

Això de banda, que Flaubert considerava una ximpleria la distinció entre filosofia o ciència, per un costat, i art o literatura per l'altre, ho prova el fet que entre els seus apunts quasi immensurables destinats al famós segon volum, mai redactat, de *Bouvard et Pécuchet*, en l'apartat anomenat «Sotissier», s'hi troba la transcripció d'una màxima trenta del *Cours d'esthétique* (1943) de Théodore Jouffroy que diu: «L'esprit philosophique ou scientifique est contraire à l'esprit du peintre et du poète». Aquesta aparent oposició, com he dit, a Flaubert li semblava una d'aquelles bestieses que definien perfectament l'espirit burgès del seu temps, i que

van fer que acabés prenet com a propi el *moto* de sant Policarp, bisbe d'Esmirna al segle II, que deia: «Déu meu, en quin segle m'heu fet néixer!». Es sabut que Flaubert va acabar celebrant cada any el dia de sant Policarp, el 27 d'abril, com a senyal del seu odi visceral contra aquesta estupidesa burgesa.

Deixant de banda l'anècdota, el cert és que, després de l'aparició pòstuma de *Bouvard et Pécuchet*, a *La Nouvelle Revue*, entre 1880 —l'any mateix de la mort de l'escriptor— i 1882, resulta fàcil d'ordenar tota la producció literària i epistolar de Flaubert a l'entorn d'aquesta obsessió, d'aquesta combat contra l'estupidesa humana en totes les seves formes. Tal producció, agafada en el seu conjunt, pot ser avui definida com el progrés i l'adaptació a diverses formes literàries i en diverses etapes estilístiques, d'una idea que hem d'anomenar filosòfica, i potser, més específicament il·lustrada: la defensa de la intel·ligència contra el progrés de la ximperia.

Aquí no podré, òbviament, demostrar que tota l'obra de Flaubert —des del projecte escolar del *Garçon* fins a *Bouvard et Pécuchet*— segueix aquest fil. Em limitaré a analitzar l'última novel·la de Flaubert des del prisma que dona títol a aquesta ponència, és a dir, com a obra situada a mig camí de les pre-tensions artístiques de la novel·la i les pretensions filosòfiques de l'assaig.

La primera cosa que demostra que, amb aquesta obra, Flaubert tenia al cap més una idea filosòfica i «política» que un projecte «artístic» són totes les afirmacions contingudes en la seva correspondència amb George Sand, amb la seva neboda Carolina i amb altres persones, entre 1872 i 1880, l'any en què la mort va deixar aquesta obra inacabada. Vegeu-ne uns exemples, sempre relatius a *Bouvard et Pécuchet*: «La vue des bourgeois qui nous entourent m'est d'ailleurs insupportable»¹; «...je médite une chose où j'exhalerai ma colère. Oui, je me débarrasserai enfin de ce qui m'étouffe. Je vomirai sur mes contemporains le dégoût qu'ils m'inspirent, dussé-je m'en casser la poitrine; ce sera large et violent»²; «Rien de neuf dans ma vie, mon cher vieux. Je la passe uniformément au milieu de mes livres et dans la compagnie de mon chien. J'avale des pages imprimées et je prends des notes pour un bouquin où je tacherai de vomir ma bile sur mes contemporains»³; «Rarement je me suis senti plus isolé, plus vieux! La philosophie a repris le dessus et je me suis remis aux notes pour *Bouvard et Pécuchet*!»⁴; «Depuis deux jours, j'ai fait une excellente besogne. Dans de certains moments, ce livre m'ébouit par son immense portée. Qu'en adviendra-t'il? Pourvu que je ne me trompe pas complètement et qu'au lieu d'être sublime il ne soit niais? Je crois que non, cependant! Quelque chose me dit que je suis dans le vrai! Mais, c'est tout l'un ou tout l'autre! Je répète le mot: «Oh!, je les aurai connues, les affres de la littérature!»⁵; «Mon abominable livre (qui me demandera encore trois ans pour le moins) m'occupe exclusivement. Pour supporter l'existence, il faut bien avoir une marotte et croire qu'elle est sérieuse!»⁶; «Quant à la portée philosophique desdites pages, je n'en doute pas»⁷.

El conjunt d'aquestes citacions fa escampar qualsevol dubte sobre el propòsit que hi ha darrera l'aparent «vulgaritat» de l'aventura rural de Bouvard i de

¹ A George Sand, 12 de juliol de 1872. Les cites de la correspond de Flaubert, si no es diu el contrari, procedeixen de l'edició *Oeuvres Complètes de Gustave Flaubert. Correspondance*, París, Louis Conard/Libraire-Éditeur, MDCCCXXX. Pel que fa aquesta, *Sixième série*, pág. 394.

² A Madame Roger des Genettes, 5 d'octubre de 1872. *Id., ibid., Sixième série*, pág. 425.

³ A Ernest Feydeau, finals de desembre de 1872. *Id., ibid., Sixième série*, pág. 460.

⁴ *Id., ibid., Septième série*, pág. 43.

⁵ A Caroline Franklin-Groult, 6-7 de juny de 1877. *Id., ibid., Huitième série*, pág. 47.

⁶ A la Princesse Mathilde, octubre de 1877. *Id., ibid., Huitième série*, pág. 87.

⁷ A Caroline Franklin-Groult, 8 de març de 1880. *Id., ibid., Neuvième série*, pág. 4.

Pécuchet. Per incidir, solament en el tema que ja he dit que no podria tractar, cal recordar que els primers plans per a aquesta novel·la daten de 1869, al moment que Flaubert dóna per enllestit *Salammbô*, i potser de 1853, i abans i tot, segons explica René Dumesnil a la seva edició del llibre⁸; i que travessen, per tant, la pràctica totalitat de l'obra madura de Flaubert: *L'educació sentimental*, *Madame Bovary*, *La tentació de San Antoni* i els *Tres contes*.

En aquest sentit, amb l'empresa titànica de *Bouvard et Pécuchet*, Flaubert no sembla haver-se preocupat gens ni mica per fer una «novel·la realista» a l'estil del que havia assajat i culminat a *Madame Bovary*. Després d'haver-hi estat pensant durant vint anys, i després d'un insòlit esforç de redacció de quasi set anys, Flaubert es va decidir a donar a la seva novel·la la forma que calgués, mentre aquesta forma respectés i afavorís el seu objectiu primeríssim: fer una sàtira, o un quadre grotesc, o una paròdia, o potser només una glossa exemplar, quasi moralitzant, de l'estat de la civilització burgesa a França a l'entorn de la revolució de 1848. Pensant bàsicament en això —mireu si li importava poc, l'argument pròpiament dit— va aprofitar un conte de Barthélemy Maurice, *Les deux greffiers*, que s'havia publicat a la «Gazette des Tribunaux» el 14 d'abril de 1841. Es va limitar a complicar l'argument del conte de Maurice, per tal que aquesta complicació servís al seu propòsit; així va sortir la història, certament elemental, que constitueix l'esquelet dels esdeveniments a *Bouvard et Pécuchet*: dos «bonhommes» —segons els primers esbossos havien de ser «deux cloportes», una cosa així com «dos crustacis»— anomenats l'un Bouvard i Pécuchet l'altre, es troben per atzar, un dia d'estiu que fa una calor de trenta-tres graus, al boulevard Bourbon de París. Seuen al mateix moment al mateix banc del boulevard, i deixen les gorres al costat seu, de manera que cadascú llegeix, de gairell, el nom de l'altre escrit a l'interior de la gorra.

Així comença l'amistat dels dos bonhomes. Resulta que tots dos són copistes l'un al Ministeri de la Marina, l'altre en un filatura alsaciana instal·lada a la capital i que comparteix no sols moltes aficions, sinó també el desig de retirar-se al camp algun dia. Una herència molt oportuna i uns estalvis de tots dos ingènuaement previstos pel narrador, fan que aquest somni pugui convertir-se en realitat. Al segon capítol del llibre, Bouvard i Pécuchet ja són els d'una casa pairal, al camp de Normandia, entre les valls de l'Orne i de l'Auge, «sur un plateau stupide, entre Caen et Falaise»⁹, segons el projecte de Flaubert després d'un viatge detingut per la regió.

Llavors comença a prendre cos literari, pròpiament, la intenció assagística de Flaubert. Els dos homes, moguts per un afany de coneixement que els converteix en una mena de Faust bicèfal (Borges) i anti-tràgic, és a dir, còmic, inicien un repàs experimental de la quasi totalitat de les ciències aplicades del seu temps i un estudi esforçadíssim de les disciplines humanístiques contemporànies de Flaubert. En aquest ordre, Bouvard i Pécuchet assagen i estudien l'agricultura, la jardineria, la fabricació de conserves, l'anatomia, l'arqueologia, la història, la mnemotècnica, la literatura, la hidroteràpia, l'espiritisme, el magnetisme i la frenologia, la gimnàstica, la veterinària, la filosofia, la religió i, per fi, com a culminació i repetició de totes aquestes ciències sobre dues criatures adoptades, la pedagogia. No hi falta la política —tractada a l'entorn de la revolució de 1848 i de la Restauració de Napoleón III—, ni l'amor, que apareixen com els dos elements lleugerament connectius de tota l'obra.

⁸ Cf. *Oeuvres Complètes de Flaubert. Bouvard et Pécuchet*, text establert i presentat per René Dumesnil, París, Société Les Belles Lettres, vol. I, pàgs. XIV i XLIV.

⁹ A Caroline Franklin-Grout, 24 de juny de 1874. *Loc. cit.*, *Septième série*, pàg. 155.

Com és sabut, Bouvard i Pécuchet fracassen en tots i cada un dels seus intents, acaben esdevenint tan grotescos per al lector com sospitosos d'una il·lustració progressista als ulls dels habitants de Chavignolles, estan a punt d'acabar a la presó per haver insinuat la instal·lació d'un prostíbul en aquest poble, i per fi, decepcionats de la ciència, del progrés, del sufragi universal i de les possibilitats reals de la intel·ligència humana, decideixen, al cap d'uns trenta anys d'aquestes experiències tornar a fer «comme autrefois», és a dir, fer de copistes. Encarreguen un pupitre de doble vessant a un fuster i, com diu l'última frase del pla de Flaubert per a l'acabament del capítol X del llibre, «ils s'y mettent», és a dir, es posen a copiar. Què haurien copiat, en aquesta continuació imaginada i anunciada per Flaubert del primer volum de l'obra? Per una banda, segurament ordenat alfabèticament, el «Dictionnaire des idées reçues», més o menys com es va trobar entre les muntanyes de papers deixats per Flaubert al moment de la mort. Per altra banda, el més misteriós «Album de la Marquise», un «Catalogue des idées chic», i també un «Sottisier», o conjunt de citacions ximpls, tretes dels autors clàssics i contemporanis de la literatura francesa i universal, entre els quals, segons els apunts de Flaubert, no hi faltaven autors com De Maistre, Lamartine, Pius IX, Bossuet, Bernardin de Saint-Pierre, Alexandre Dumas i el mateix Descartes.

La lectura atenta d'aquesta novel·la pòstuma de Flaubert al costat de les consideracions que he fet a les pàgines precedents, podrien portar-nos a aquest seguit de conclusions, que he de considerar hipotètiques, per força, si recordo aquelles paraules de Flaubert al seu amic Louis Bouilhet en una carta del 4 de setembre de 1850 en què ja pensa en la redacció del *Dictionnaire* i, potser, de *Bouvard et Pécuchet*: «Un dels primers estudis a què em lliuraré quan torni serà, certament, el de totes aquestes deplorables utopies que sacsegen la nostra societat i amenacen de cobrir-la de ruïnes. ¿Per què no hem d'apatar-nos als objectiu que ens vénen donats? (...) Si les coses s'agafen imparcialment, objectius són més fèrtils. *La inèpcia consisteix a voler arribar a conclusions*»¹⁰.

Aquesta és, doncs, la llista de les conclusions provisionals a què m'ha portat la traducció i l'estudi de la novel·la pòstuma de Flaubert pel que fa al tema del present article:

1. *Bouvard et Pécuchet*, és, pròpiament, una novel·la interminable, tant com ho és la mera iuxtaposició de les ximpleries que es veuen i se senten en el món. Que Flaubert no pogués acabar-la, només fa justícia a l'essència del seu projecte. No podia ser una novel·la arrodonida per la mort dels protagonistes —com passa a *Madame Bovary* o a *L'éducation sentimentale*— perquè els dos bonhomes estan posats en aquesta obra, primer com a paradigma, i després com a «detectors» —a partir de la famosa frase del capítol VIII— de l'estúpida burgesa —i no burgesa— del seu temps.

2. L'obra sencera no revela cap incapacitat de Flaubert per escriure una nova novel·la ben estructurada —com havia fet, almenys en els exemples que acabo de citar— sinó una capacitat quasi monstruosa per mantenir l'interès del lector malgrat la repetició d'un mateix esquema aplicat a diversos aspectes del saber, la tècnica i la ciència: ignorància-curiositat-estudi-experiència-fracàs i perplexitat. Aquest esquema lògic de sis figures és permanent en tota l'obra, fins i tot a partir del moment que se suposa que Bouvard i Pécuchet ja són capaços de veure l'estúpida dels altres. Es més, la repetició d'aquesta lògica almenys disset vegades clarament discernibles al

¹⁰ A Louis Bouilhet, 4 de setembre de 1850. Citat per René Dumes, pág. XXII.

llarg del llibre, potser és, per un costat, evidència de l'obsessió neuròtica de Flaubert contra la ximpleria humana, però també és, per altra banda, la representació literària d'una ximpleria tossuda, reincident i pràcticament essencial a la humanitat. Una de les lliçons de *Bouvard y Pécuchet* és precisament aquesta: l'estúpidesa sempre es repeteix, és incorregible; o, com diuen els francesos amb una frase que han fet molt bé d'inventar-se, «lorsqu'on est bête, c'est pour toujours».

3. *Bouvard y Pécuchet* vacil·la entre les categories de la ficció i de la filosofia —millor di això, que dir entre els gèneres de l'assaig i de la novel·la— més que cap de les altres obres de l'autor. El capítol VI, que narra els fets de 1848, podria donar-nos la clau de la síntesi entre historicitat i a-historicisme que es produeix en tot el llibre. Estúpidesa n'hi ha hagut sempre —sembla que pensi Flaubert—, però l'autor se sent obligat a exemplificar-la en un dels fets més rellevants i significatius del seu temps, i més útils per a una valoració dels veritables guanys per a la humanitat que va significar la Revolució Francesa. Ara seria el moment de comentar aquelles famoses afirmacions de Flaubert en la seva correspondència amb George Sand: «La seule chose raisonnable c'est un gouvernement de Mandarins, pourvu que les Mandarins sachent quelque chose, et même qu'ils sachent beaucoup de choses. Le peuple est un éternel mineur, et il sera toujours au dernier rang, puisqu'il est le nombre, la Masse, l'illimité. (...) Notre salut n'est, maintenant, que dans une *aristocratie légitime*, j'entends par là une majorité qui se composera d'autre choses que de chiffres»¹¹; «Je crois que la foule, le nombre, le troupeau sera toujours haïssable. Il n'y a d'important qu'un petit groupe d'esprits, toujours les mêmes, et qui se repassent le flambeau. (...) L'idée d'égalité (qui est toute la démocratie moderne) est une idée essentiellement chrétienne, et qui s'oppose à celle de Justice. (...) Je suis persuadé que nous semblerons à la postérité extrêmement bêtes. Les mots République et Monarchie la feront rire, comme nous rions, nous autres, du réalisme et du nominalisme. (...) Le premier remède serait d'en finir avec le suffrage universel la honte de l'esprit humain»¹²; «Si la France ne passe pas, d'ici à peu de temps, à l'état critique, je la crois irrévocablement perdue. L'instruction gratuite et obligatoire n'y fera rien —qu'augmenter le nombre des imbéciles (...) Ce qu'il nous faut avant tout, c'est une *aristocratie naturelle*, c'est à dire, légitime. On ne peut rien faire sans tête. Et le suffrage universel, tel qu'il existe, est plus stupide que le droit divin. (...) La masse, le nombre est *toujours* idiot. Je n'ai pas beaucoup de convictions. Mais j'ai celle-là, fortement. Cependant il faut respecter la masse si inepte qu'elle soit, parce qu'elle contient des germes d'une fécondité incalculable. Donnez-lui la liberté mais non le pouvoir. (...) Tout le revê de la démocratie est d'élever le prolétaire au niveau de bêtise du bourgeois. Le rêve est en partie accompli. Il lit les mêmes journaux et a les mêmes passions»¹³; «Je trouve qu'on aurait dû condamner aux galères toute la Commune, et forcer ces sanglants imbéciles à déblayer les ruines de Paris, la chaîne au cou, en simples forçats. Mais cela aurait blessé l'*humanité*; on est, tendre pour les chiens enragés. Et point pour ceux qu'ils ont mordu. /Cela ne changera pas, tant que le suffrage universel sera ce qu'il est. Tout homme (selon moi), si infime qu'il soit, a droit à une voix, la sienne»¹⁴.

4. Com a novel·la escrita per Flaubert després de *madame Bobary*, *Bouvard et Pécuchet* no podia permetre's cap mena d'esquematisme ni de dogmatisme. Per això

¹¹ Gustave Flaubert-George Sand, *Correspondance*, text editat, prologat i anotat per Alphonse Jacobs, Paris, Flammarion, 1981, pág. 333.

¹² *Id.*, *ibid.*, págs. 346 i ss.

¹³ *Id.*, *ibid.*, págs. 350 i s.

¹⁴ *Id.*, *ibid.*, pág. 355.

els diàlegs entre Bouvard i Pécuchet no arriben mai a cap conclusió, ni l'obra sencera configura —menys encara— cap sistema de les idees. Vist des del costat del que pugui tenir d'assaig —i jo crec que és un dels assaigs més absoluts i penetrants de la qüestió de l'estupidesa humana que mai s'hagi escrit— *Bouvard et Pécuchet* té, en canvi, tots els avantatges del dialogisme novel·lístic que va culminar, precisament, amb *Madame Bovary*. Podria dir-se de *Bouvard et Pécuchet* que és una inversió narrativa de la *Fenomenologia de l'esperit*, de Hegel —que Flaubert coneixia— com va apuntar el 1980, amb molta penetració, el professor Vidal Peña¹⁵.

Flaubert havia escrit, amb data tan precoç, com el 8 de setembre de 1846: «La déplorable manie de l'analyse m'épuise. Je doute de tout, et même de mon doute»¹⁶. L'expressió, que recull la tradició del cartesianisme francès, fa que ens puguem explicar la relativa «incompletesa lògica» de *Bouvard et Pécuchet*. Lluny de ser una fenomenologia dels costums burgesos —com potser és, encara, *Madame Bovary* i l'última versió de *L'educació sentimental*— l'últim llibre de Flaubert acaba constituint-se com una *fenomenografia*: no hi ha cap ciència superior ni cap autoritat «de narrador que critiqui o censuri, ni tan sols que *diagnostiqui* les reiterades mostres de ximpleria d'aquests arquetips de la burgesia urbana francesa de mitjan segle XIX. No hi ha res més —amb un estil gairebé irritant de tant sec, sense una sola metàfora en tot el llibre— que la presentació successiva —que no lligada; ni tan sols per la marxa del temps o dels esdeveniments— de diversos exemples d'estupidesa. Aquests exemples no configuren cap sistema, acaben forjant, això sí, l'univers de l'estúpid mig o, si voleu, «la universalitat de l'estupidesa». Ja havia dit Flaubert a George Sand, el 14 de novembre de 1871, «Nous ne souffrons que d'une chose: *la Bêtise*. Mais elle est formidable et universelle»¹⁷. Haver fet palès aquest *universal* és el mèrit major de la nostra novel·la. Per no caure en una contradicció que hauria esguerrat tot el projecte, el llibre està construït d'una manera tan antitotalitària i anti-autoritària (en un sentit que quasi li nega, al propi Flaubert, la categoria d'*autor*), que Flaubert ni tan sols va aspirar mai, en cap dels *scénarios* escrits per a aquest llibre, a arrodonir-lo sota cap forma contundent. Fer això, en un llibre així, hauria estat una forma d'estupidesa que Flaubert, en aquest cas més que en cap altre, no es podia permetre.

5. Seguint aquesta argumentació, no hi ha dubte que, des del punt de vista del que era el gènere novel·lesc cap a 1880, fins i tot del que era per a l'autor de *Madame Bovary*, *Bouvard et Pécuchet* és un fracàs. Així ho va vaticinar Hippolite Taine al seu amic Turguèniev, donant, al mateix temps, les claus per entendre la genialitat d'aquest llibre: «Mon impression est que le livre (*Bouvard et Pécuchet*), même exécuté aussi bien que possible, ne peut être bon; le comique qu'il croit y mettre avorter forcément, et comme une fusée qui rate, fera long feu. Les deux héros étant bornés, bêtes (...) leurs déceptions et mésaventures sont nécessairement plates, on s'y attend, elles n'intéressent pas. (...) Encore un mot: avec le style mouvementé, la sympathie émue de Daudet, ou la fainéantise de Sterne, on peut intéresser le lecteur à l'histoire de deux escargots maniaques; avec le style impassible, la méthode purement objective de Flaubert, on ne le peut pas. (..) En mon âme et conscience, après avoir longtemp réfléchi, je crois qu'il se trompe depuis longtemps, depuis *L'Education sentimentale*, par esprit de système, concentration solitaire, étude prolongée aux

¹⁵ Vidal Peña, «De literatura y filosofía: "Bouvard y Pécuchet"», *Los Cuadernos del Norte*, Año I, n.º 1, abril-mayo, 1980, págs. 14-20.

¹⁶ Citat per Juliette Grange, «Les deux colonnes», dins: *Bouvard et Pécuchet centennaires*, La Bibliothèque d'Ornicar, 1981, pág. 178.

¹⁷ A George Sand, 14 de novembre de 1871. *Correspondance Flaubert Sand*, ed. cit., pág. 359.

bibliothèques. Avec ce genre de vie, il devrait aboutir à l'histoire, à la critique biographique, aux restitutions érudites, et non aux romans»¹⁸.

Els seus contemporanis no van entendre el llibre —amb l'excepció notabilíssima d'Henry Céard, el primer que va veure en aquests dos copistes una mena de Faust de comèdia desdoblí d'Emile Zola. Això no ens ha d'estranyar gens ni mica, tota vegada que el llibre, com ja he dit, culmina un gènere mix entre l'assaig intel·lectual i la narració realista que només tenia el precedent de les novel·les de Diderot i altres enciclopedistes. Però no em sembla que cap di aquelles novel·les hagués portat tan lluny la suma d'obra d'artí filosofia de la història com ho fa Flaubert. Prou va tractar Molière la mateixa figura del burgès gentilhome en el seu teatre, prou va acostar-se Voltaire, amb Panglos i Candide, a les característiques d'aquests dos mig «calçasses» mig «bonjans» que són Bouvard i Pécuchet. Però, deixant de banda que aquests fossin, com són, universalitzacions del tipus del burgès ignorant, pragmàtic i de destí sòlidament plantat en la mediocritat, cap novel·la del XVIII o del XIX, és a dir, del temps d'ascensió i plenitud de la classe burgesa, no havia conegut la síntesi entre narració i pensament que Flaubert assoleix en el seu llibre pòstum, *Bouvard et Pécuchet*, en efecte, té alhora la dimensió de filosofia del gènere humà, i conjunt de seqüències narratives amb un acabament i un cert final —idèntics entre si— propis de la millor tradició novel·lesca europea.

Puntualitzem això: potser l'art novel·lesc arribava, amb un llibre com *Bouvard et Pécuchet* —i no solament amb el conjunt de l'obra de Flaubert— a un punt insuperable. (Que seria el punt en què es fa explicable, per exemple, que Borges no escrivís mai una novel·la.) Flaubert ho havia dit en una carta del 15 d'octubre de 1874, en plena redacció del llibre: «Si je réussis, ce sera, serieusement parlant, le comble de l'art.»

Si avui uns quants poden pensar que, veritablement, *Bouvard et Pécuchet* significa aquest «comble de l'art» —de l'art de la novel·la, evidentment— això és degut a la possibilitat que ja tenim, amb més de cent anys d'ulterior novel·lística, d'adonarnos que ningú no va anar més lluny en la síntesi d'un assaig sobre l'existència dels homes —dels quals en aquest llibre Bouvard i Pécuchet són com una sinèdoque idèntica i per duplicat, per deixar clares les coses— i d'una novel·la que narra les peripècies sobre el terreny de dos bonhomes dedicats a una mena d'aventura ecologista, política i ingènuament filosòfica al mateix temps.

Novel·les més «filosòfiques» que *Bouvard et Pécuchet* n'hi ha hagut moltes, certament. Algunes de Thomas Mann, o *La mort de Virgili*, de Hermann Broch, en són exemples tòpics. Filosofies de l'home més o menys novel·lades, potser també, com les de Schopenhauer o de Sartre.

Però no crec que ningú hagi arribat tan lluny, en la síntesi entre filosofia de la humanitat, història i novel·la d'aventures, com Flaubert en el llibre que hem estat analitzat. Potser l'únic novel·lista que va ser capaç de continuar aquesta «lectura» intel·ligentíssima del seu temps i capaç de continuar alhora de fer llibres, no més ben acabats —que no ho estan—, però igualment «perfectes», va ser Franz Kafka. Els principals herois de les seves novel·les, això sí, semblen recollir l'experiència grotesca de Bouvard i de Pécuchet per transformar-la en una matèria literària que, a falta de poder-se mantenir en aquest terreny elemental en què es mantenen sempre Bouvard i Pécuchet, traspassen el llindar de la comèdia de la vida per entrar quasi de ple, altra vegada, en el terreny clàssic de la tragèdia. Tanmateix, entre Faust i Josef K., aquests dos bonhomes de Flaubert tenen la grandesa d'haver representat

¹⁸ Citat per René Dumesnil, *loc. cit.*, pàgs. LXXXIX i s.

l'estupidesa burgesa i humana en general sense caure ni en la dignitat exagerada de Faust, ni en la perplexitat sàvia però absolutament impotent del personatge central d'*El procés*.

D'aquí, encara, que haguem de reconèixer, en Flaubert, el triple mèrit d'haver desposseït a la novel·la del retòric transcendent del gènere romàntic, haver-li donat el millor exemple del que avui anomenem «novel·la realista» i haver superat fins i tot aquest model, per la seva tossuda voluntat de no parlar de res més que el que és *veritat*, el que és *fenomen*, en una obra que equival ensems a la més profunda *fenomenografia* del gènere humà que ens ha donat el segle XIX i la més elemental transposició narrativa de les aventures al camp de dos ciutadans de París del seu temps.